

Bir Grup Diş Hekiminin "Türk Dişhekimleri Birliği Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları" Hakkındaki Görüşleri

Opinions of a Group of Dentists on "Ethics Code of Turkish Dental Association"

Süleyman DİLEK^a, Şükrü KELEŞ^b, Selim KADIOĞLU^c

Özet

Tüm Türk Dişhekimleri Birliği (TDB) Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları 2012 yılında hazırlanmış, 2015 ve 2018 yıllarında güncellenmiştir. Bu kurallar bir yandan diş hekimlerinin mesleki değerlerini ifade ve ilan diğer yandan mesleğin icrasında etiğe uygun davranmaya rehberlik etmeye yöneliktir.

Bu nitel araştırmanın amacı, alanda meslek etiği kurallarının ne ölçüde tanındığını ve benimsendiğini tespit etmektir. Bu çerçevede farklı mesleki birikime ve farklı mesleki bakış açısına sahip 18 diş hekimi ile genel olarak etik ve meslek etiği özel olarak TDB Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları hakkında yarı yapılandırılmış soruların kullanıldığı yüz yüze görüşmeler yapılmış, toplanan veriler tematik içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

Katılımcılardan gelen cevapların içerdiği bilgiler ve görüşler değerlendirilerek üç bağlam, 10 ana tema ve 96 tema oluşturulmuştur. Birinci bağlam olan diş hekiminin etik ve meslek etiği algısı, dört ana tema altında 44 tema; ikinci bağlam olan diş hekimliği etiğinin kapsamı, dört ana tema altında 27 tema; üçüncü bağlam olan TDB Diş Hekimliği Meslek Etiği Kuralları metni, iki ana tema altında 25 tema, içermektedir.

Araştırma, etik konusunda eğitimle edinilmiş bilgi ve kavramsal netlik bulunmadığını; meslek yaşamında karşılaşılan etik sorunların hukuki-idari-sosyal-ekonomik sorunlardan tam olarak ayırt edilemediğini ve bunlarla baş etmede zorluk çekildiğini; TDB Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları'nın yeterince tanınmadığını ve pratiğe daha fazla yansıtılacak şekilde gözden geçirilmesine yönelik bir beklenti bulunduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak genelde diş hekimliği camiası için farklı meslek etiği eğitimleri düzenlenmesi özelde TDB Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları'nı tantacak ve pratiğe yansımaları arttıracak etkinlikler yapılması gereksinimi ve beklentisi bulunmaktadır. Çalışmanın bu gereksinimi ve beklentiyi karşılama noktasındaki Türk Dişhekimleri Birliği'nin meslek etiği konusundaki çalışmalarına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Etik Kurallar, Meslek Etiği, Diş Hekimliği, TDB Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları.

Abstract

Ethics Code of Turkish Dental Association (TDA) was prepared in 2012 and updated in 2015 and 2018. These rules are aimed at expressing and declaring the professional values of dentists on the one hand and guiding ethical behavior in the practice of the profession on the other.

The purpose of this qualitative research is to determine to what extent professional ethics rules are recognized and adopted in the field. In this context, face-to-face interviews were conducted with 18 dentists with different professional background and different professional perspectives, using semi-structured questions regarding ethics and professional ethics in general and Ethics Code of TDA in particular. Then the collected data were evaluated with thematic content analysis.

^a Diş Hekimi, Tıp Tarihi ve Etik Bilim Uzmanı, Adana, Türkiye. ✉ suleymandilek@gmail.com ORCID: 0000-0002-7561-0693

^b Doçent Doktor, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Trabzon, Türkiye. ✉ kelesukru@gmail.com ORCID: 0000-0003-2867-4608

^c Profesör Doktor, Çukurova Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Adana, Türkiye. ✉ selimkad@gmail.com ORCID: 0000-0002-5803-3708

Gönderim Tarihi: 06 Aralık 2023 • Kabul Tarihi: 12 Aralık 2023

Three contexts, 10 main themes and 96 themes were created by evaluating the informations and opinions contained in the answers from the participants. The first context, dentists' perception of ethics and professional ethics, 44 themes under four main themes; the second context, the scope of dental ethics, 27 themes under four main themes; the third context, Ethics Code of TDA, includes 25 themes under two main themes.

The research shows that, there is not education-based knowledge and conceptual clarity regarding ethics, ethical problems encountered in professional life cannot be fully distinguished from legal-administrative-social-economic problems and there is a difficulty to cope with them, the ethics code of TDA is not sufficiently recognized and needs to be revised to be more effective on practice.

As a result, there is a need and expectation of different professional ethics trainings for the dentistry community and also activities that will introduce the Ethics Code of TDA and increase its reflection in practice. It is hoped that the study will contribute to the Turkish Dental Association's work on professional ethics in meeting this need and expectation.

Keywords: *Ethics, Code of Ethics, Professional Ethics, Dentistry, Ethics Code of Turkish Dental Association*

GİRİŞ

Etik sözcüğünün gündelik dilde kullanım bağlamında genel ahlak, ahlak felsefesi ve meslek etiği gibi üç karşılığı bulunmaktadır (1-4). Bunların üçüncüsü, bir yandan belli bir mesleğe ya da meslekler grubuna özgü değerler dünyasını diğer yandan o mesleğin icrasında uyulacak kurallar dizisini ifade etmektedir (1-4).

Günümüzde birçok ülkede diş hekimlerinin mesleki davranışlarını-duruşlarını düzenleyen etik kurallar bulunmakta, bunlar meslek etiği kodu olarak da adlandırılmaktadır (5-8). Diş hekimliği alanında ilk meslek etiği kodunu Amerikan Diş Hekimleri Birliği (ADA) 1866 yılında oluşturmuştur (9). Dünya Diş Hekimleri Federasyonu (FDI), Avrupa Dişhekimleri Bölgesel Organizasyonu (ERO), Birleşik Krallık Genel Dental Konsülü (GDC) gibi yapılar da etik kod oluşturmuşlardır (6,7,10,11). Bu metinlerin bir kısmında ilke düzeyinde kalıp yapılması ve yapılmaması gerekenleri ana hatlarıyla anlatmakta, bazıları ise kural düzeyinde somut ve ayrıntılı düzenlemeler getirmekte, net ifadeler içermektedir (11-13). Kodların bir kısmında ana metin, rehberlik-danışmanlık-örnekleme ile bir kısmında ise yardımcı metinler ile desteklenmiştir (14).

Türkiye’de Türk Dişhekimleri Birliği’nin (TDB) meslek etik kodu oluşturma çabası oldukça yeni olup bu yolda gerçekleştirilen ilk etkinlik Haziran 1998’de toplanan I. Etik Kurultayı’dır. Kurultayda Tıbbi Deontoloji Tüzüğü’nün yerini alacak bir diş hekimliği tüzüğü geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütülmüştür (15-19).

TDB Etik Kurulu 2011 yılının Ocak ayında yeniden yapılırken diş hekimi ve tıp etiği doktoru Doç. Dr. Funda Gülay Kadioğlu kendisine gelen Etik Kurula katılma davetini “kurulun gündeminin sadece etik kod olması” koşuluyla kabul etmiştir (15,16,18). Yaptığı çalışmalarda, ülkemizde diş hekimliğinin kuruluşunun üzerinden 100 yıldan fazla zaman geçtiği halde hala bir etik kodunun bulunmamasını önemli bir eksiklik olarak dile getiren Kadioğlu’nun Dt. Süha Alpay, Dt. Mustafa Oral, Dt. Ziya Özel, Prof. Dr. Umur Sakallıoğlu ve Dr. Öğretim Üyesi Füsün Yaşar ile bir araya gelmesiyle TDB Etik Kurulu’nun çekirdek kadrosu oluşmuştur (15).

Kurulun TDB bünyesinde yürüttüğü etik kod hazırlamaya yönelik kapsamlı çalışmalar 2011 yılında başlamış, Aralık 2011’de Ankara’da yapılan II. Etik Kurultayı’nda sürdürülmüş, hazırlanan metin Türk Dişhekimleri Birliği’nin Kasım 2012’de yapılan 14. Genel Kurulu’nda kabul edilmiş ve Aralık 2012’de birliğin web sitesinde yayımlanmıştır (15,16). Kurallar 2015 yılında TDB Etik Komisyonu tarafından gözden geçirilmiş ve bazı maddelerinde yapılan değişiklikler TDB 15. Genel Kurulu’nda onaylanmıştır; 2018 yılında TDB 17. Genel Kurulu’nda da kodun kimi güncellemeler içeren versiyonu kabul edilmiştir (20).

Bu çalışma, TDB tarafından yayımlanan “Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları”nın, derinlemesine ve yarı yapılandırılmış görüşmeler üzerinden bir grup diş hekiminin değerlendirilmesine sunulması şeklinde yürütülmüş nitel bir araştırmaya dayanmaktadır.

Yüksek lisans tez çalışması olarak yürütülen bu araştırmada diş hekimlerinin gözünden metnin yorumlanmasıyla ortaya çıkacak verinin ışığında genelde etik, etik değer, mesleki etik kurallar gibi soyut kavramların alandaki karşılıklarını belirlemek ve özelden TDB kodunun ne ölçüde işlevsel olduğuna dair bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır.

KİŞİLER ve YÖNTEM

Araştırmanın katılımcıları bilgileri ve deneyimleri ile etik kod hakkında ilginç aynı zamanda kapsamlı ve birbirinden farklı değerlendirme yapacağı öngörülen, üniversitelerde, resmi ve özel sağlık kurumlarında ya da muayenehanelerinde, aktif olarak çalışan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan 18 diş hekimidir.

Katılımcılara yönelmek üzere demografik ile deneyim-bilgi şeklinde iki kategoriye ayrılmış toplam dokuz adet soru oluşturulmuştur. Bu sorular hakkında üç diş hekimi ile tıp tarihi ve etik doktorasına sahip üç öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır.

Çalışmanın bir sonraki aşamasında üç diş hekimi ile pilot çalışma yapılmış ve herhangi bir düzeltme gereksinimi doğmadığı için bu görüşmelerden elde edilen veriler de değerlendirmeye alınmıştır.

Katılımcılarla Aralık 2021 - Ocak 2022 tarihleri arasında, kendi muayenehanelerinde, kliniklerinde ya da bölge diş hekimleri odası çalışma ofisinde yüz yüze görüşülmüş, ses kaydı yapılan görüşmeler yarım ila iki buçuk saat arasında sürmüştür. Katılımcı cevaplarının tekrarlandığı görüldüğünde, çalışmada doygunluğa ulaşıldığı kabul edilmiş ve veri toplama sonlandırılmıştır.

Ses kayıtları görüşmelerin hemen ardından deşifre edilmiş, çalışmanın ham kütükleri oluşturulup arşivlenmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler tematik içerik analizi ile değerlendirilmiş ve araştırmanın analizi “genel kavrayış”, “anlamsal bütünün yeniden inşası” ve “derinlemesine kavrayış” olmak üzere üç temel boyut üzerinde yapılandırılmıştır (21-23).

Araştırma, meslek ve çalışma yaşamı farklılıkları bulunan, aynı kentte yaşayan, COVID-19 pandemisi koşullarından etkilenen, sosyopolitik nedenlerden ötürü kimi görüşlerini açıkça ifade etmekten çekinen 18 diş hekiminden elde edilen verilerle sınırlıdır.

Tıp tarihi ve etik yüksek lisans tezi olarak gerçekleştirilen bu çalışma, proje aşamasında Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu’nun 21.05.2021 tarihinde yapılan 111 sayılı toplantısında değerlendirilmiş ve 107 numaralı karar ile onay almıştır.

BULGULAR

Orijinal adı Katılımcıların demografik bilgileri ve çalışmada ortaya çıkan bulgulara dayalı olarak oluşturulan üç bağlamın içerikleri dört çizelge halinde aşağıda yer almaktadır. Bağlamların ilkinde, katılımcıların etik ve meslek etiği algıları, ikincisinde diş hekimliği etiğinin kapsamı bağlamlarındaki bilgileri-görüşleri, üçüncüsünde katılımcıların TDB Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları metni hakkındaki bilgileri-görüşleri bulunmaktadır.

Görüşmelerde katılımcılara yöneltilen “Kendinizden ve meslek yaşamınızdan kısaca bahseder misiniz?” şeklindeki ilk soru ile elde edilen demografik bilgiler Çizelge 1’de yer almaktadır.

Çizelge 1. Katılımcılara ait demografik bilgiler

Demografik Bilgiler	Katılımcı Sayısı
CİNSİYET	
Kadın	7
Erkek	11
YAŞ ARALIĞI	
24-35 Yaş	5
36-45 Yaş	5
46-55 Yaş	3
56-65 Yaş	4
65 Yaş Üstü	1
MESLEKİ KONUM	
Diş Hekimi	11
Uzman Diş Hekimi	4
Öğretim Üyesi Diş Hekimi	3
MESLEK YAŞI	
1-10 Yıl	3
11-20 Yıl	5
21-30 Yıl	4
30 Yıl Üstü	6
ÇALIŞILAN KURUM*	
Kişisel Muayenehane	9
Özel Ağız-Diş Sağlığı Polikliniği	10
Özel Hastane	1
Devlet Hastanesi	7
Üniversite Hastanesi	8
YAŞAM ve ÇALIŞMA YERİ TECRÜBESİ**	
Köy (nüfusu 2.000 kişiye kadar)	1
Kasaba (nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında)	3
Şehir (nüfusu 20.000 ile 750.000 arasında)	4
Büyük şehir (nüfusu 750.000'den fazla)	18
KATILIMCININ ÖZEL NİTELİĞİ ***	
Poliklinik sahibi olan	2
Oda yöneticiliği yapan	7
Eşzamanlı olarak birden fazla kurumda çalışan	4
Yurtdışında çalışma deneyimi olan	1
Ailesinde en az bir diş hekimi daha olan	7
TDB DİŞHEKİMLİĞİ MESLEK ETİĞİ KURALLARI METNİ HAKKINDA ÖN BİLGİ	
Metnin varlığından haberdar değil	10
Metnin varlığından haberdar ama okumamış	4
Metni okumuş ve üzerinde düşünmüş	4
* Birden fazla kurumda çalışmış/çalışan katılımcılar bulunmaktadır ** Birden fazla yerleşim türünü tecrübe etmiş katılımcılar bulunmaktadır *** Birden çok niteliği olan katılımcılar bulunmaktadır NOT: Bünyesinde çalışılan-çalışılmış kurum, yaşanan-yaşanmış yer ve katılımcının özel mesleki niteliği hakkındaki sorularda birden fazla cevap kabul edilmiş, bu da cevap sayısının katılımcı sayısından fazla olmasına yol açmıştır.	

Katılımcılara etik ve meslek etiği algıları bağlamında “Etik ve meslek etiği kavramlarını nasıl açıklarsınız ve bu kavramlar hakkında neler söylemek istersiniz?” ve “Etik ve diş hekimliği meslek etiği konusundaki bilgilerinizi hangi kaynaklardan edindiniz?”, şeklinde iki soru sorulmuş ve cevaplarda ön plana çıkan söylemler Çizelge 2’de tematik olarak sıralanmıştır.

Çizelge 2. “Diş hekiminin etik ve meslek etiği algısı” bağlamındaki bulgular

I. BAĞLAM: DIŞ HEKİMİNİN ETİK ve MESLEK ETİĞİ ALGISI	
Ana Tema	Tema
Etik Algısı	<ul style="list-style-type: none">• Ahlaklılık• Dürüstlük• İyilik• Saygı• Adil olmak• Eş duyum (Empati)• Vicdani değerlendirme• Kötülükten kaçınma• Kişilerarası ilişkiler• Toplumsal ilişkiler• Davranış kurallarını benimseme• Evrensellik
Etik Donanımın Kaynağı	<ul style="list-style-type: none">• Aile• Rol modeli kişiler• İnanç• Toplum
Meslek Etiği Algısı	<ul style="list-style-type: none">• Yarar sağlama• Doğru eylem• Sır saklama• Özerkliğe saygı• Doğruyu söyleme• Zarar vermeme• Hasta memnuniyeti• Hasta mahremiyeti• Hasta hakları• Ayrımcılıktan kaçınma• Mesleki ilişki paydaşları ile iletişim• Mesleki kurallar• Mesleki kılavuz-rehber• Mesleki değerler• Mutluluk• Fedakarlık• Saygı duyma ve görme• Mesleki dayanışma• Görev• Bilimsellik
Meslek Etiği Donanımının Kaynağı	<ul style="list-style-type: none">• Hekim olan aile büyüğü• Tecrübeli meslektaş• Üniversite eğitimi. Rol modeli öğretim elemanları. Deontoloji – Etik dersleri. Diğer derslerde deontolojiye-etığe değinmeler• Toplum etkisi. Beğenisi. Beklentisi. Baskısı• Sürekli mesleki eğitim. Kişisel. Hizmet içi. Meslek örgütü – Uzmanlık derneği• TDB’nin Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları metni• Meslek örgütünde görev almak• Meslek pratiği

Katılımcılara diş hekimliği etiğinin kapsamı bağlamında “Deneyimlerinize, gözlemlerinize ya da size anlatılanlara dayalı olarak diş hekimliği uygulamaları sırasında ortaya çıkan etik sorunlardan bahseder misiniz?” ve “Mesleki uygulamalar sırasında ortaya çıkan etik sorunların çözümünde nasıl bir yol izlenmesinin uygun olduğunu düşünüyorsunuz?” şeklinde iki soru yöneltilmiş ve cevaplarda ön plana çıkan söylemler Çizelge 3’de tematik olarak sıralanmıştır.

Çizelge 3. “Diş hekimliği etiğinin kapsamı” bağlamındaki bulgular

II. BAĞLAM: DIŞ HEKİMLİĞİ ETİĞİNİN KAPSAMI	
Ana Tema	Tema
Mesleki Sorumluluklar	<ul style="list-style-type: none">• Diş hekimin kendisine karşı<ul style="list-style-type: none">. Sürekli eğitim. Kişisel sağlık. Aile düzeni. Sürdürülebilirlik• Meslektaşlarına karşı<ul style="list-style-type: none">. Dayanışma. Saygılı olma. Örgütlenme• Çalışma yaşamı paydaşlarına karşı<ul style="list-style-type: none">. Çalışma arkadaşları<ul style="list-style-type: none">.. Geçici.. Sürekli. İstihdam ilişkisi içindekiler<ul style="list-style-type: none">.. Birlikte çalışma.. Dışarıdan yönetme. Ürün-hizmet sağlayıcılar<ul style="list-style-type: none">• Hasta ve yakınlarına karşı<ul style="list-style-type: none">. Yarar sağlama. Zarar vermeme. Risk-yarar analizi. Yarar-bedel dengesi• Mesleğin kendisine karşı<ul style="list-style-type: none">. Mesleki birliktelik. Mesleki gelişim. Mesleğin toplumsal saygınlığı<ul style="list-style-type: none">• Topluma karşı<ul style="list-style-type: none">. Toplumsal değer. Sosyal sorumluluk projeleri<ul style="list-style-type: none">• Meslek örgütüne ait. Mesleği geliştirme. Sorunlarla mücadele. Sürekli eğitim. Ödev bilinci kazandırma
Meslek Etiğine Uygun Olmayan Davranışlar	<ul style="list-style-type: none">• Hatalı mesleki uygulama• Mesleki yetki aşımı• Zarar verme• Meslektaşına yönelik olumsuzluklar<ul style="list-style-type: none">. Kötüleme. Saygısız davranış. Haksızlık etme. Kötü iletişim<ul style="list-style-type: none">• Hastaya yönelik olumsuzluklar<ul style="list-style-type: none">. Hastaya yeterli zaman ayrılmaması. Hastanın bekletilmesi. Hastanın ertelenmesi. Mahremiyetine özen gösterilmemesi. Adil olunmaması• Kurum kurallarının ihlal edilmesi

II. BAĞLAM: DIŞ HEKİMLİĞİ ETİĞİNİN KAPSAMI	
Ana Tema	Tema
Mesleki Etik Sorunlar	<ul style="list-style-type: none">• Çıkar ilişkisi <p>. Çıkar çatışması</p> <p>. Haksız çıkar</p> <p>. Bencillik</p> <p>. Talep oluşturma</p> <p>. Yanıltıcı bilgilendirme</p> <ul style="list-style-type: none">• İletişim problemleri <p>. Hasta ve yakınları ile</p> <p>. Meslektaşlar arası</p> <ul style="list-style-type: none">• Güven ilişkisinin kaybı• Tecrübe eksikliği <p>. Mesleki karar almada</p> <p>. Mesleki ilişki paydaşları ile etkileşimde</p> <ul style="list-style-type: none">• Destek alamama <p>. Meslek örgütünden</p> <p>. Tecrübeli meslektaştan</p> <p>. Fakülteden</p> <ul style="list-style-type: none">• Mesleki yetersizlik <p>. Dikkatsizlik</p> <p>. Özensizlik</p> <p>. Tecrübesizlik</p>
Mesleki Etik Sorunlarla Mücadele	<ul style="list-style-type: none">• Tedavi etmekten kaçınma <p>. Hiç başlamamak</p> <p>. Devam etmemek</p> <p>. Tedaviyi sonlandırmak</p> <ul style="list-style-type: none">• Tedavi seçimi <p>. Hastanın talebini yerine getirme</p> <p>. Meslektaşına yönlendirme</p> <ul style="list-style-type: none">• Faydacılık (Öğretinin kılavuzluğu)• Etik konsültasyon• Sürekli eğitim• Meslek örgütü dayanışması <p>. Güncellenebilir eğitim-seminer ve kurslar</p> <p>. Yardım-danışma masası</p> <p>. Meslek birliği yaptırımları</p> <p>. Bildirge - Duyurular</p> <p>. Teşhis - tedavi standart protokol rehberleri</p> <p>. Etik sorunlara yaklaşım algoritması</p> <ul style="list-style-type: none">• Vaka temelli yaklaşım• Hasta kaynaklı çözümsüzlük <p>. Mücadeleye başlamama</p> <p>. Mücadeleyi bırakma</p>

Katılımcılara Türk Dişhekimleri Birliği Meslek Etiği Kuralları metni bağlamında bilgilerini-görüşlerini tespit etmek amaçlı “TDB Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları metnini bu çalışma öncesinde okuma-gözden geçirme şansınız oldu mu?”, “Mesleki uygulamalar sırasında karşılaşılan etik, ahlaki ve hukuksal sorunları çözme konusunda TDB Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları metninin diş hekimlerine yardımcı olacağını düşünüyor musunuz?” ve “ TDB Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları metninin yeniden düzenlenmesine yönelik bir çalışma yapılacak olması halinde sizce nasıl bir yol izlenmelidir?” soruları yöneltilmiş olup cevaplarda ortaya çıkan, katılımcı bilgileri-görüşleri Çizelge 4’de tematik olarak sıralanmıştır.

Çizelge 4. “TDB Dışhekimliği Meslek Etiği Kuralları metni” bağlamındaki bulgular

III. BAĞLAM: TDB DIŞHEKİMLİĞİ MESLEK ETİĞİ KURALLARI METNİ	
Ana Tema	Tema
Metin Hakkında Saptamalar ve Görüşler	<p><i>(Kullanılan dil-üslup bakımından)</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Dili açık ve anlaşılır• Mevzuat formatında <p><i>(İçerik bakımından)</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Önemli bilgiler içermekte• İçerdiği bilgiler açıklayıcı karakterde• İçerdiği bilgiler çok genel ve soyut• Örnekler ve açıklamalar ile desteklenmeli <p><i>(İşlev bakımından)</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Mesleki uygulamalar açısından kılavuz niteliğinde• Mesleki sorumlulukları hatırlatmak açısından faydalı• Etik sorunların çözümünde işlevsel• Etik sorunların çözümünde sınırlı ölçüde yardımcı• Dış hekimleri kısıtlayan bir metin• Dış hekime fazla görev ve sorumluluk yüklemekte• Hasta ile yaşanabilecek sorunlara yeterince değinmiyor• Hasta seçebilme hakkından söz etmiyor
Metnin Gözden Geçirilmesi ya da Tekrar Hazırlanması Durumu İçin Öneriler	<p><i>(Gözden geçirme ihtiyacına dair)</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Metnin mevcut hali uygun• Metin üzerinde küçük değişiklikler olabilir• Metne kimi eklemeler yapılabilir <p><i>(Metnin tekrar hazırlanmasına dair)</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Paydaş görüşlerini dikkate almak <p>. Meslek Odalarına sormak</p> <p>. Meslektaşlara anket uygulamak</p> <p>. Sempozyum-çalıştay düzenlemek</p> <p><i>(Yeni hazırlanacak metnin içeriğine dair)</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Görevler ve sorumluluklar hakkındaki kısımlar genişletilmeli• Metne farklı haklar, görevler ve sorumluluklar da eklenmeli <p>. Ekip üyelerine ait</p> <p>.. Klinik yardımcıları</p> <p>.. Dış teknisyenleri</p> <p>.. Sekreterler</p> <p>.. Bilgi işlem-otomasyon elemanları</p> <p>. Eğitim veren-alan dış hekimlerine ait</p> <p>.. Öğretim üyeleri</p> <p>.. Öğrenciler</p> <p>.. Asistanlar</p> <p>. Çalışmakta olduğu kurumla-kuruluşla ilgili</p> <p>.. Kamu</p> <p>.. Özel</p> <p>.. Üniversite</p> <p>. Kendisi ve ailesi ile ilgili</p> <p>.. Sürekli eğitim</p> <p>.. Kişisel sağlık</p> <p>.. Aile düzeni</p> <p>.. Sürdürülebilirlik</p> <ul style="list-style-type: none">• Örnek vakalar ve çözümleri yer almalı• Ana metin ek metinlerle desteklenmeli <p>. Hekimlik yemini</p> <p>. Etik vaka örnekleri</p> <p>. Genel yaklaşım ve sorun çözme rehberleri</p> <p><i>(Meslek etiği ile ilgili farklı etkinliklerle ve yayınlarla metnin desteklenmesi)</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Meslek etiği ile ilgili sürekli eğitim etkinlikleri yürütülmeli <p>. Online ve yüz yüze eğitim modülleri</p> <p>. Vaka tartışmaları</p> <p>. Kongre- seminer</p> <ul style="list-style-type: none">• Meslek etiği ile ilgili basılı ve elektronik doküman üretilmeli <p>. Bülten</p> <p>. Broşür</p> <p>. Kılavuz</p> <p>. El kitabı</p> <ul style="list-style-type: none">• Etkinlikler ve yayınlar hakkında etkili-güçlü tanıtım yapılmalı

TARTIŞMA

Katılımcıların Etik ve Meslek Etiği Algısı Bağlamındaki Bilgileri-Görüşleri

Katılımcıların meslek etiğini genellikle etik değerlerin meslekteki uygulamalarda izdüşümü olarak ifade etmelerinden (Çizelge-2), etik kod kavramı ve etik kod örnekleri hakkındaki bilgilerinin netleşmediği izlenimi uyandırmaktadır. Katılımcıların mesleki kuraldan anladıklarının ise çoğunlukla etik kod değil yasal düzenlemeler olduğu çıkarımı yapılabilir. Araştırmamızda saptanan bu durum literatür ile uyumludur (24-29).

Toplumun olumlu-olumsuz yönlerdeki çoklu etkisinin hem etik hem de meslek etiği anlayışının biçimlenmesinde ağırlık taşıdığı neredeyse tüm katılımcılar tarafından ifade edilmiş, sürekli eğitim ve meslek örgütü unsurları ise çok az katılımcı tarafından dile getirilmiştir (Çizelge-2). Katılımcı ifadeleri formel bilgilendirilmenin yerini mesleki tecrübelerden-yaşanmışlıklardan çıkarılan derslerin aldığını göstermektedir. Bunun olası sebebi, ülkemizde profesyonelliğe ve sürekli eğitim bilincine dayalı meslek etiği eğitiminin etkin şekilde uygulanmamasıdır.

Katılımcıların Diş Hekimliği Etiğinin Bağlamındaki Bilgileri-Görüşleri

Çalışmada saptanan önemli bir unsur günün koşullarında diş hekiminin mesleki sorumluluk algısının zaman içerisinde değiştiği ve geliştiğidir. Çalışmaya katılan çoğu diş hekimi kendisine karşı olan sorumluluk temasında sürekli eğitim, kişisel sağlık, aile düzeni ve sürdürülebilirlik kavramlarına vurgu yapmaktadır (Çizelge-3).

Literatürde sık rastlandığı belirtilen “meslek etiği sorunu”, “meslek etiğine uygun olmayan davranış” ve “meslek etiğine ilişkin olmayan davranış” kavramlarının karıştırılması bu çalışmada da saptanmıştır (30-39).

Meslektaşlar ve hastalar ile yaşanan iletişim problemleri, hasta ile kurulan güven ilişkisinin zedelenmesi, meslekte tecrübesizlik-yetersizlik, çalışma hayatındaki çeşitli sorunlarda meslek örgütünden ve meslektaşlardan destek alamama, katılımcıların etik sorun olmadığı halde öyleymiş gibi değerlendirdiği durumlardır (Çizelge-3). Çalışmada ortaya çıkan etik dışı-etige uygun olmayan davranış biçimleri literatürde ele alınanlarla benzeşmektedir (40,41).

Katılımcıların etik sorunlarla mücadele konusundaki ifadeleri, çözümlene ve seçim süreçlerine yönelme değil düşünsel derinliği olmayan, pratik çözümler arama eğiliminde olduklarını göstermektedir (Çizelge-3). Katılımcıların sadece birinin etik soruna yaklaşım konusunda literatür bilgisi ile uyumlu bir anlatımda bulunması ve sadece bir diğeri etik sorunlara vaka temelli yaklaşımdan söz etmesi, kalan çoğunluğun ise konunun kuramsal boyutuna uzak olması genel olarak etik sorun kavramının oluşmuş-yerleşmiş bulunmadığını, etik sorunların fark edilmesinde ve çözülmesinde yetersiz kalındığını, etik eğitimine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (Çizelge-3). Kuramsal etik bilgisi ve etik ikilemlerle baş etme konularında sorun yaşanması ve bu noktada eğitimin önemi literatürün teyit ettiği bir husustur (42).

Katılımcıların Türk Dişhekimleri Birliği Meslek Etiği Kuralları Metni Bağlamındaki Bilgileri-Görüşleri

Metin hakkında saptamalar ve görüşler

TDB Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları metnine dair ifadelerden ortaya çıkan metin hakkında saptamalar ve görüşlere dair temalar metinde kullanılan dil-üslup, metnin içeriği, metnin işlevi şeklinde üç kategoriye ayrılmaktadır (Çizelge-4). Tartışma, bu üçlü ayırım üzerinden sürdürülecektir.

İlk kategori “metinde kullanılan dil-üslup” olup genel anlamda birçok katılımcı dilin açık ve anlaşılır olduğunu ifade etmişler, daha az katılımcı ise mevzuat formatında olduğuna dair bildirimde bulunmuşlardır (Çizelge-4). TDB metninin tıpkı Türk Tabipleri Birliği’nin Hekimlik Meslek Etiği Kuralları gibi biçimsel açıdan mevzuat metinleri ile örtüştüğü fakat onlara oranla daha anlaşılır olduğu söylenebilir (43).

İkinci kategoride metin “içerik” bakımından ele alınmış ve katılımcıların çoğu metnin önemli bilgilere yer verdiği ve bunları açıklayıcı karakterde olduğunu; bir kısım katılımcı ise çok genel-soyut bilgiler bulundurduğunu ve örnekler-açıklamalar ile desteklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Çizelge-4). Nitekim Amerika Dış Hekimleri Birliği (American Dental Association, ADA) etik kodunda örnek vakalar ve rehberlik düzenlemeleri; Birleşik Krallık Genel Dış Konsülü (General Dental Council, GDC) etik kodunda rehberlik düzenlemeleri; Amerikan Dışhekimliği Koleji (American College of Dentists, ACD) etik kodunda destekleyici el kitabı yer almaktadır (5,7,44). Bir ya da birkaç tamamlayıcı doküman eklenmesi halinde TDB etik kodunun daha da iyi anlaşılacağı düşünülebilir.

Üçüncü kategoride ise metin “işlev” bakımdan değerlendirilmiş ve bu noktada katılımcılar arasında ciddi görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Çoğunluğun metni kılavuz niteliğinde, faydalı, etik sorunların çözümünde işlevsel şeklinde nitelendirmesine karşılık katılımcıların bir kısmı ise onu etik sorunların çözümünde sınırlı ölçüde yardımcı, dış hekimlerini kısıtlayıcı, fazla görev ve sorumluluk yükleyici bulduğunu belirtmiş, hasta ile yaşanabilecek sorunlara yeterince değinmediğini, hasta seçebilme hakkından söz etmediğini dile getirmiştir (Çizelge-4).

Metnin gözden geçirilmesi ya da tekrar hazırlanması durumu için öneriler

TDB Dışhekimliği Meslek Etiği Kuralları metninin gözden geçirilmesi ya da yeniden hazırlanmasına dair ifadelerden ortaya çıkan temalar gözden geçirme ihtiyacı, metnin tekrar hazırlanması, yeni hazırlanacak metnin içeriği ve meslek etiği ile ilgili farklı etkinliklerle ve yayınlarla metnin desteklenmesi şeklinde dört kategori altında toplanmakta olup tartışmada da bu kategorizasyon esas alınmıştır (Çizelge-4).

Gözden geçirme ihtiyacı kategorisinde metne yapılabilecek eklemeler çerçevesinde bir katılımcı, deontoloji ile ilgili birkaç hususa yer verilebileceğini, örneğin meslektaşlara karşı sorumlulukların daha kuvvetle vurgulanabileceğini söylemiştir (Çizelge-4). Oysa onun güçlendirilmesini istediği mesaj TDB Dışhekimliği Meslek Etiği Kuralları metninin “Dışhekiminin Meslektaşlarına Karşı Sorumlulukları” başlığı altında 22, 23 ve 26 numaralı maddelerine dağılmış olarak bulunmaktadır (20).

Bir başka katılımcı ise iki ilginç görüş dile getirmiş; bir yandan metinde dış hekiminin kendisine ve yanında çalışanlara dair sorumluluklarının belirtilmesini diğer yandan başına hekim andı ilave edilerek metnin manevi ağırlığının artırılmasını önermiştir (Çizelge-4). Bu bağlamda TDB’nin görevler ve sorumluluklar hakkındaki değerlendirmesinin metnin bütününde daha geniş bir perspektifte ve diğer ekip üyelerini de kapsayacak boyutta ifade etmesi gerektiği düşünülebilir. Nitekim ADA etik kodunda diğer çalışanlara dair “Dış hekimleri ağız sağlığı ekibinin liderleridir. ...” görüşü dile getirilmektedir (5). İngiliz dış hekimliği meslek etiği kodunda da ekip bilinci ve sorumluluklar, birçok ülkeye oranla daha net ve detaylı olarak belirtilmiştir (7).

Etik koda hekim andı eklenmesi yolundaki önerinin tıp ve dış hekimliği özelinde hayata geçmiş bir örneğine yapılan araştırma çerçevesinde rastlanmamıştır. Bununla birlikte Türk Hemşireler Derneği’nin (THD) “Hemşireler İçin Etik İlke ve Sorumluluklar” başlıklı etik kodunun sonunda uluslararası hemşirelik yemini yer almaktadır (45). TDB etik kodunda böyle bir düzenleme düşünülmesi halinde, Çukurova Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi’nde kullanılan Prof. Dr. Dt. İlder Uzel’in kaleme aldığı dış hekimliğine özgü bir takım motiflerle bezenmiş “Dış Hekimliği Andı” öncelikle değerlendirilebilecek bir örnektir (46).

Katılımcılardan gelen bir başka öneri metinde yer alan kuralların ihlali durumunda bir takım yaptırımlar uygulanmasıdır (Çizelge-4). TDB Dışhekimliği Meslek Etiği Kuralları metninde kuralların ihlaline dair bir hüküm bulunmamasıyla beraber amaç kısmındaki “Bu kuralların amacı, dışhekimlerinin uymak zorunda oldukları meslek etiği kurallarını belirlemektir.” ifadesi sorumluluk iması taşımaktadır (20). Öte yandan TDB disiplin yönetmeliğinin 5. maddesi açıkça değilse de dolaylı olarak etik koda uymamanın disiplin suçu olduğunu belirtmektedir (47). Mesleki etik kodların, evrensel olmakla birlikte ait oldukları toplumların gereksinimlerine-koşullarına-olanaklarına-önceliklerine göre kimi nüanslar içerdikleri söylenebilir. Öte yandan zaman içerisinde dünya genelinde ve ülkelerde meydana gelen önemli olaylar, etik kodlarda bir takım değişikliklere yol

açmaktadır (48). ADA etik kodunun, diş hekimlerinin yasal çerçevede yaşadıkları sorunlara cevap oluşturacak şekilde revizyonlar geçirerek biçimlenmesi bu durumun çarpıcı bir örneğidir (5,49–51).

İkinci kategoride metnin tekrar hazırlanmasına dair ifadeler yer almakta ve katılımcıların çoğu metnin tekrar hazırlanması esnasında paydaş görüşlerinin dikkate alınmasını, meslek odalarına görüş sorulmasını, meslektaşlara anket yapılmasını ve sempozyum-çalıştay düzenlenmesini önermektedir (Çizelge-4).

TDB Meslek Etiği Kuralları'nın mevcut halini aldığı 2018 yılından sonra ortaya çıkan COVID-19 pandemisi sürecinde kamu çalışanı diş hekimleri filyasyon görevini üstlenerek salgın yönetiminde rol oynamış; telefonla veya ev ziyaretiyle bulaşma şüphesi bulunan kişilere, ulaşip onlara test uygulamış ve bilgilendirme yapmış, onların ihtiyaçlarını ve ilaçlarını temin etmiş, onlardan temaslı kişi bilgilerini almıştır (52-54). Öte yandan diş hekimlerinin pandemi şartlarında ağız ve diş sağlığı hizmetleri verebilmesi için özel yöntemler geliştirilmiş, ileri tedbirler alınmış, diş hekimliğinde acil ve ertelenebilir vakalara dair tanımlar yeniden düzenlenmiştir (55). Bu çerçevede değişen hizmet sunum modeli beraberinde diş hekimliği uygulamaları ile de bağlantılı başka etik sorunlar oluşmuş bulunması muhtemeldir. Bu husustan hareketle diş hekimliği meslek etiği kurallarının revize edilmesi söz konusu olduğunda olağandışı durumlara ilgili bazı düzenlemelerin eklenmesinin yerinde olacağı düşünülebilir. Nitekim ADA'nın pandemi döneminden yola çıkarak 2023 yılı mart ayında etik kodun 3.A.1 maddesinde yer alan acil-olağandışı halk sağlığı durumlarında elektif ve acil olmayan prosedürlere dair düzenleme yapması bu yaklaşıma bir örnek oluşturmaktadır (5).

Katılımcılardan birçoğunun önerisi olan metnin yeniden hazırlanmasına destek amaçlı olarak anket yapılması, doğrudan kodun nasıl olması gerektiğine dair sorular sorulmayıp alandaki sorunların neler olduğunun sorgulanması şeklinde gerçekleşirse etkili olacağı düşünülebilir (Çizelge-4). Bu şekilde bir çalışma İran'da Khorshidian ve arkadaşları tarafından 2019 yılında yapılmıştır (56).

Etik kod hazırlanmasında alandan sorunların değerlendirilmesine dayalı olan Khorshidian örneğine alternatif bir yaklaşım, Birleşik Krallık'ta geçerli olan etik kodun ağız diş sağlığı alanındaki paydaşların ortak mesleki platformu tarafından yapılandırılması modelidir. Genel Dişhekimliği Konseyi adını taşıyan bu platform diş hekimlerinin, diş hemşirelerinin, diş hijyenistlerinin, diş teknisyenlerinin ve diş terapistlerinin çalışma usullerini ve esaslarını bütüncü bir anlayışla düzenlemektedir (57).

Üçüncü kategorideki katılımcı görüşleri ve önerileri noktasında, bir katılımcı kodda yer alan görevlerin ve sorumlulukların genişletilmesi çerçevesinde, mesleki uygulamaların gerektirdiği donanıma sahip olma, meslek örgütü etkinliklerine ve özellikle eğitimlerine katılma gibi zorunlulukların getirilmesinin uygun olacağını belirtmiştir (Çizelge-4). Ülkemizde böylesi bir zorunluluk bulunmamakla birlikte mesleki gelişim konusunda TDB'nin Sürekli Dişhekimliği Eğitimi Yönergesi 1998 yılından beri yürürlüktedir (58,59).

Sürekli mesleki eğitim uygulamaları birçok ülkede bulunmaktadır, örneğin bazı Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri eyaletlerinde sürekli diş hekimliği eğitimi (SDE) puanları-kredileri mesleği icra yetkisini sürdürme için zorunlu hale getirilmiştir (60,61). Literatürde bu türden eğitim zorunluluklarının diş hekimliği profesyonelliği bağlamında önemli bir yerinin olduğuna ancak güncel koşullar çerçevesinde tekrar gözden geçirilmeleri gerektiğine dair görüşler bulunmaktadır (62).

Kodun, mesleğini sadece fiilen icra eden diş hekimleri için değil farklı kesimler için de geçerli olması bağlamında diş hekimliği eğitimcileri ve öğrencileri özellikle önem taşımaktadır (Çizelge-4). Fakülte öğrencilerinin meslektaş adaylarıdır ve etik bilinçle donanmaları gerekmektedir (63,64). Eğitim veren diş hekimleri, bu hususu dikkate almalı ve üzerinde detaylıca düşünmelidir (63,64). Etik kod metinlerinde diş hekimliği eğitimi verenlerin ve alanların haklarının, görevlerinin ve sorumluluklarının belirtilmesi, eğitim süreçlerinde iletişimin-etkileşimin daha sorunsuz ve verimli olmasını da sağlayacaktır (65-77). Günümüzde diş hekimliği alanındaki kimi fakülteler ve sivil toplum kuruluşları oluşturdukları etik kodlarda, öğrencilere yönelik etik eğitimini de yer vermişlerdir (8,78).

Etik kodda haklarına, görevlerine ve sorumluluklarına yer verilmesi gereken bir diğer kesim, klinikte diş hekimiyle birlikte çalışan kişilerdir (Çizelge-4). Bu kişilerin bir kısmı klinik işlemlerde diş hekimine destek verirken diğerleri muayenehanenin sekreteryası ve hizmet süreçlerini yürütmektedir. Katılımcıların dile getirdiği bu hususlar bağlamında gündeme gelen profesyonellik, ekip ve ekip liderliği kavramları, GDC etik kodunda yer almakta ve haklarında ayrıntılı düzenlemeler bulunmaktadır (7).

Ağız ve diş sağlığı ile ilgili laboratuvarlarda ve diş depolarında çalışanlar, ilaç ve malzeme firmalarının temsilcileri de diş hekimi ile yakın ilişki halinde bulunmaktadır (79). Bu hususa değinen katılımcıların ifade ettiği üzere anılan kişilere karşı sorumlulukların da kodda yer almasının, diş hekimlerine mesleki uygulamalarda farkındalık artışı kazandıracağı düşünülebilir (Çizelge-4).

Katılımcıların metne eklenmesini önererek dile getirdiği bir başka sorumluluk türü ise diş hekiminin çalıştığı kuruma karşı taşıdığıdır (Çizelge-4). Bazı katılımcılar kamu kurumunda çalışan diş hekimlerinin, hasta yoğunluğu karşısında gereksiz bekletme, erteleme, sevk etme ve özensiz tedavi gibi yollara başvurduğunu ifade etmişlerdir (Çizelge-4). Bir katılımcı ilgili yasal düzenleme gereği kamu kurumu dışında çalışmaması gereken bir kamu görevlisi diş hekiminin, buna uymamasını etik dışı davranış örneği olarak göstermiş, bir diğeri benzer bir soruna değinerek mazeretsiz işe gelmeyen diş hekiminin sadece hastaları değil o kurumda çalışan diğer meslektaşlarını da zora soktuğunu vurgulamıştır (Çizelge-4). Diş hekimlerinin bünyesinde çalıştıkları kurumlarda bir takım yükümlülükler üstlenmiş bulunduğu ve bunları yerine getirmemeleri durumunda sorumluluklarının ortaya çıktığı, etik kodda da yer verilmesi düşünülebilecek önemli bir husustur (60, 80, 81).

Katılımcıların özellikle üzerinde durdukları bir başka husus ise diş hekiminin kendisine ve başta ailesi olmak üzere yakın çevresindekilere karşı görevleridir (Çizelge-4). Onlara göre meslek etiği kurallarına uymak ile bu görevleri yerine getirmek zaman zaman çatışmaktadır. Diş hekimin kendisine ve ailesine karşı görevleri-yükümlülükleri-sorumlulukları bulunduğu hususuna meslek etiği kodunda yer verilmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Birçok katılımcı etik sorunların anlaşılmasına ve çözümüne katkı sağlamak üzere metin içerisinde veya ekinde örnek vaka sunumlarının yer almasının uygun olacağını belirtmiştir (Çizelge-4). Nitekim içeriğinde danışmanlık ve rehberlik adı altında ek açıklamalar bulunan diş hekimliği meslek etiği kodu örnekleri vardır (5-7). Mesleki etik sorunlar ve vaka çözümlenmeleri ise etik kod metinlerinin içinde yer almamakla birlikte, kodların tamamlayıcısı olan ek metinlerde ve yardımcı kitaplarda bulunmaktadır (44).

Çalışmada yeni hazırlanacak metnin içeriğine dair dördüncü ve son kategoride meslek etiği ile ilgili sürekli eğitim etkinliklerinin yürütülmesi, meslek etiği ile ilgili basılı ve elektronik doküman üretilmesi, etkinlikler ve yayınlar hakkında etkili-güçlü tanıtım yapılması hususlarında görüşler-önerileri yer almaktadır (Çizelge-4).

Farklı ülkelerin diş hekimleri, meslek etiği kodlarını bir yandan topluma yönelik taahhüt ve teminat diğer yandan meslektaşları için rehber olarak hazırlamışlardır. Bu metinler değişen koşullarına göre güncellenmiş, geliştirilmiş, ek metinlerle desteklenmiştir. Çoğu ülkede bu sorumluluğu birlik-örgüt yerine getirmiş kimi ülkelerde ise dernek, vakıf veya üniversiteler devreye girmiştir (44).

Mevcut kodların camia tarafından tanınması, benimsenmesi amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlenmekte; bunlar yüz yüze ve çevrimiçi eğitimler, kurslar, kredi tamamlama ve sertifika programları şeklinde olabilmektedir (82). Bu eğitimler genelde pratik mesleki bilgiyi ve beceriyi geliştirmeye yönelik olmakla birlikte güncel etik bilgisinin yenilenmesini, örnek vaka sunumlarını ve değerlendirmelerini de içerebilmektedir (83). Literatürde yer alan bu hususlara katılımcıların çoğu da değinmiştir (Çizelge-4).

TDB, özellikle COVID-19 pandemisi sonrası önemi artan TDB Akademi üzerinden çevrimiçi eğitim platformunu hayata geçirmiş bulunmaktadır (84). Bu eğitim platformunun içinde henüz mesleki etik bilgisi veren bir sunum-modül bulunmamaktadır (85). Buna karşılık gelişmiş birçok ülkede temel mesleki etik değerlerin ve klinik yaşam içerisinde diş hekimlerinin karşılaşacağı etik sorunların ele alınması diğer tüm eğitim içeriklerinin önüne geçmiştir (14,86). Belki de bu hassasiyetin ülkemizde sergilenememesinin etkisiyle

çalışmanın katılımcıları daha etkin bilgi aktarımı ve öğrenme platformu ihtiyacını ön plana çıkarmıştır (Çizelge-4). Birçok ülkede diş hekiminin pratik meslek yaşamını desteklemek üzere faydalanabileceği, etik tema içeren çevrimiçi platformlar, e-kitaplar, örnek etik vaka öyküleri içeren videolar bulunmaktadır (5,6,8,87-89).

Çalışmada TDB Meslek Etiği Kuralları metninin diş hekimlerine ulaştırılması ve onlarda etik bilincinin artırılmasına yönelik etkinliklerin daha yoğun bir şekilde yapılması gerektiği düşüncesi birçok katılımcı tarafından ifade edilmiştir (Çizelge-4). Bu çerçevede kod metninin ve hazırlanacak diğer materyalin TDB'nin sosyal medya hesapları üzerinden ve internet sitesinden genel erişime açılması, basılı ya da elektronik dergi olarak meslek camiasına sirküle edilmesi, e-posta ve telefon mesajı şeklinde tek tek meslektaşlara iletilmesi yerinde olacaktır. Kamuoyuna mal olan biyoetik veya meslek etiğiyle ilgili-bağlantılı konuların meslek örgütü platformlarında yetkililerce tartışılması ve çıkarılan sonuçların-görüşlerin meslek camiasına ve topluma duyurulmasının da diş hekimliği etiği alanında farkındalık artışı yaratacağı düşünülebilir.

SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Sonuçlar

1. Katılımcılar genel olarak etiği ahlak üzerinden anlatmaya-tanımlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla etik ve ahlak kavramları arasında tam bir ayırım yapamamaları; kimi zaman etik değerler üzerinden ahlaklılığa kimi zaman da ahlak üzerinden etik değerlere dair söylemlerde bulunmaları söz konusu olmaktadır.
2. Katılımcıların etik bilgisini genel olarak aile, rol modeli alınan kişiler, inanç ve toplum üzerinden edindiği görülmektedir. İlk ve orta öğrenimde etik eğitimi alan katılımcı bulunmamaktadır. Kuramsal temelsizlik, katılımcıların etik bilgisi üzerinde hakimiyet kurmasını ve derinlemesine düşünmesini zorlaştırmaktadır.
3. Katılımcıların çoğu meslek etiği donanımlarına dair fakülte eğitimlerine işaret etmişler ve farklı disiplinlerde eğitim veren hocalarının temel anlamda meslek etiğini öğrenmelerinde büyük rol oynadıklarını belirtmişlerdir. Fakülteedeki etik-deontoloji derslerini ise kuralların aktarımı şeklinde algıladıkları, mesleki kuraldan anladıklarının da etik kod değil yasal düzenlemeler olduğu görülmektedir.
4. Katılımcılar mesleki değer sorunu, meslek etiğine uygun olmayan davranış ve meslek etiği ile ilgisi olmayan davranış kavramlarını karıştırmaktadırlar. Mesleki uygulamalarında yaşanan sorunlarla ilgili bu karışıklık onların kimi zaman gözden kaçmasına, kimi zaman da çözümsüz kalmasına yol açabilmektedir.
5. Katılımcıların çoğu, metinde kullanılan dilin-üslubun açık ve anlaşılır olduğunu, metnin açıklayıcı karakterde ve önemli bilgiler içerir olduğunu, kuralların mesleki uygulamalar açısından kılavuz niteliğinde ve mesleki sorumlulukları hatırlatmak açısından faydalı olduğunu; dolayısıyla etik kodun işlevsel olduğunu ifade etmişlerdir. Öte yandan mesleki uygulamalar sırasında karşılaşılabilecekleri somut etik sorunlar karşısında metnin net ve kesin kararlar vermelerine ve bunları hayata geçirebilmelerine destek olmasını beklediklerini de belirtmişlerdir.
6. TDB Dişhekimleri Meslek Etiği Kuralları'nın, mesleğin temel esaslarını ve işlevini dile getirdiği, bunlar üzerinden mesleki davranışları ve ahlaki yükümlülükleri belirlediği, diş hekimlerinin kendi kendilerini kurala bağlaması çerçevesinde hazırlanmış topluma yönelik bir taahhütler dizisi olduğu katılımcılar tarafından tam olarak anlaşılammıştır.
7. Katılımcılar etik kodda haklarına, görevlerine ve sorumluluklarına yer verilmesi gereken bazı kesimler olduğu görüşündedirler. Bunlar klinikte diş hekimiyle birlikte çalışan diş hekimi yardımcısı, sekreter, hizmetli gibi kişiler ve ayrıca kliniğe dışarıdan destek veren diş protez laboratuvarı çalışanları, diş deposu çalışanları, ilaç ve malzeme firması temsilcileridir.
8. Meslek Etiği Kuralları metninde diş hekimliği eğitmenlerinin ve öğrencilerinin haklarının, görevlerinin ve sorumluluklarının belirtilmesi beklentisi de çalışmada saptanan ve değerlendirilmesi gereken önemli bir husustur.

Öneriler

1. Meslek Etiği Kuralları metni COVID-19, dijitalleşme, küreselleşme, paydaş ilişkileri gibi günün koşullarına ve değişen meslek-toplum ihtiyaçlarına göre güncellenebilir.
2. Metnin gözden geçirme ve yeniden hazırlanma süreçlerinde farklı formasyon sahiplerinin ve kesim temsilcilerinin bir araya geldiği toplantılar yapılması; onların dile getirdiği değişik ihtiyaçların, görüşlerin, önerilerin gündeme alınması yerinde olacaktır.
3. Diş hekimlerinin kavramsal ve pratik etik bilgisi düzeylerinin yükselmesi için mezuniyet öncesi ve sonrası eğitim programları gözden geçirilmelidir. TDB Akademi'nin üzerinden modüler etik eğitimleri planlanması, meslek etiği toplantıları düzenlenmesi, farklı bilimsel etkinliklerin açılış konuşmalarında meslek etiğinin gündeme getirilmesi, etiğin ve etik kodun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.
4. Meslek Etiği Kuralları ana metni, diş hekimlerinin meslek pratiğinde karşılaştıkları somut durumlar hakkında TDB, uzmanlık dernekleri ve fakülteler tarafından üretilmiş ek metinlerle desteklenebilir.
5. Kamuoyuna mal olan biyoetik veya meslek etiğiyle ilgili-bağlantılı konuların etik kod esas alınarak meslek örgütü platformlarında yetkililerce tartışılması ve üretilen sonuçların-görüşlerin-önerilerin meslek camiasına ve topluma farklı kanallardan iletilmesi yerinde olacaktır.

Bilgi: Bu çalışma 2023 yılında Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur.

*Yazarların çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

1. Oğuz NY, Tepe H, Örnek Büken N, Kırmısoy Kucur D. *Biyoetik Terimleri Sözlüğü*. Ankara:Türkiye Felsefe Kurumu, 2005: 82-84.
2. Kadioğlu S. Etik Etik Dedikleri. III. Koloproktoloji-Stomaterapi Sempozyumu. Adana-Türkiye, 12-14 Nisan 2007.
3. Kadioğlu S. Tıp ve Genel Ahlak. Arda B. *Tıp Etiği Araştırmaları*. Ankara: Biyoetik Derneği Yayınları, 1999: 80-84.
4. Yıldırım G, Kadioğlu S. Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 2007; 29: 7-12.
5. American Dental Association. Principles of Ethics Code, of Professional Conduct (2023). Erişim: (<https://www.ada.org/about/principles/code-of-ethics>). Erişim Tarihi: 15.11.2023.
6. World Dental Federation. FDI World Dental Federation: Dental ethics manual-2 (2018). Erişim: (https://www.fdiworlddental.org/sites/default/files/media/resources/fdi-dental_ethics_manual_2.pdf). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
7. General Dental Council. General Dental Council Standards for The Dental Team (2013). Erişim: (<https://www.gdc-uk.org>). Erişim Tarihi: 20.12.2022.
8. American College of Dentists. Core Values & Aspirational Code of Ethics (1996). Erişim: (<https://www.acd.org>). Erişim Tarihi: 20.12.2022.
9. American Dental Association. ADA History. Erişim: (<https://www.ada.org/about/history-of-the-ada>). Erişim Tarihi: 20.12.2022.
10. Council of European Dentists. Code of Ethics for Dentists in The European Union (2017). Erişim: (<https://cedentists.eu/ced-code-of-ethics.html>). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
11. Bundeszahnärztekammer. Musterberufsordnung der Bundeszahnärztekammer (2019). Erişim: (<https://www.bzaek.de/fileadmin/PDFs/recht/mbo.pdf>). Erişim Tarihi: 15.12.2022.
12. Conselho Regional de Odontológica. Código de Ética Odontológica (2012). Erişim: (<https://site.crosp.org.br/uploads/etica/6ac4d2e1ab8cf02b189238519d74fd45.pdf>). Erişim Tarihi: 20.12.2022.
13. Okuyaz S, Kadioğlu FG. Sağlık Mesleklerinde Etik Kodlar Benzerlikleri ve Farklılıkları. Işıl Ülman Y, Başağaç Gül T, Kadioğlu FG, Yıldırım G, Edisan Z. *Tıp Etiğinden Biyoetiğe*. Ankara: Türkiye Biyoetik Derneği, 2009: 232-240.
14. American College of Dentists. Dental Ethics. Erişim: (<https://www.dentalethics.org>). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
15. Kadioğlu FG. (TDB. 2. Etik Kurultayı Konuşması, 2011). Erişim: (https://www.tdb.org.tr/userfiles/files/10.12.2011.II.Etik_Kurultayi_Desifre.pdf). Erişim Tarihi:10.12.2022.
16. Saraç Y, Kadioğlu FG. Türk Dişhekimleri Birliği Etik Kodu'nun Revizyon Gerekliğini. Türkiye Biyoetik Derneği IX. Ulusal Kongresi Biyoetik: Dünü, Bugünü, Yarını. Mersin-Türkiye, 9-12 Mayıs 2018.
17. Kadioğlu FG. Türk Dişhekimleri Birliği Etik Kodu'na Tarihsel Bakış. İkinci Uluslararası Katılımlı Ulusal Diş Hekimliği Tarihi Kongresi. İstanbul-Türkiye, 11 Aralık 2012.

18. Kadioğlu FG. Türk Dişhekimleri Birliği Etik Kurulu'nun Diş Hekimliği Mesleğine Katkıları. Türkiye Biyoetik Derneği IX. Sempozyumu: Biyoetik ve Etik Kurullar. Ankara-Türkiye, 03-06 Haziran 2016.
19. Öncel Ö. Diş Hekimliğinde Etik. Demirhan Erdemir A, Oğuz NY, Elçioğlu Ö, Doğan H. *Klinik Etik*. İstanbul: Nobel Kitabevi, 2001: 652-670.
20. Türk Dişhekimleri Birliği. Türk Dişhekimleri Birliği Dişhekimliği Meslek Etiği Kuralları (2018). Erişim: (https://www.tdb.org.tr/mevzuat_goster.php?Id=210). Erişim Tarihi: 20.12.2022.
21. Kümbetoğlu B. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2021.
22. Lindseth A, Norberg A. A Phenomenological Hermeneutical Method For Researching Lived Experience. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 2004; 18 (2): 145-153.
23. Krueger RA, Casey MA. A practical guide for applied research. *Forum: Qualitative Social Research* 2000; 3 (4): 28.
24. Kadioğlu FG, Kadioğlu S. Klinik Uygulamalarda Etik Karar Verme Süreci. Demirhan Erdemir A, Oğuz NY, Elçioğlu Ö, Doğan H. *Klinik Etik*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri 2001: 44-64.
25. Elçioğlu Ö, Kırımlıoğlu N. Tıp Etiği İlkeleri. Demirhan Erdemir A, Öncel Ö, Aksoy Ş. *Çağdaş Tıp Etiği*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevi, 2003: 26-31
26. Arslan M. *İş ve Meslek Ahlakı*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.
27. Gülpınar G. Meslek ve Meslek Etiği. Yalın YN, Keleş Ş. *Sağlık Programları Meslek Etiği*. Ankara: Ankara Nobel Kitabevleri, 2019: 56-57.
28. Sökmen A. *Meslek Etiği: Örgütsel ve Yönetimsel Etik-Kurumsal Sosyal Sorumluluk*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2016.
29. Kahya E. Bilim Etiğine Kısa Bir Bakış. *Erdem Dergisi* 2005; (44): 119-134.
30. Cajee N. Disruptures in the Dental Ethos: The Birth, Life, & Neoliberal Retirement of Norms in Advertising & Corporatization. *The Journal of Law, Medicine & Ethics* 2021; 49 (1): 77-88.
31. Kelleher M. Ethical Issues, Dilemmas and Controversies in "Cosmetic" or Aesthetic Dentistry. A Personal Opinion. *British Dental Journal* 2012; 212 (8): 365-367.
32. Ozar DT. Professionalism: Challenges for Dentistry in the Future. *Journal of Forensic Odonto-Stomatology* 2012; 30 Suppl 1: 72-84.
33. Porter SAT, Grey WL. Ethical Dilemmas Confronting Dentists in Queensland, Australia. *Australian Dental Journal* 2002; 47 (3): 241-248.
34. Kadioğlu FG. Diş Hekimliğinde Etik Sorunlar. *Ankara Dişhekimleri Odası Etik Bülteni*, 1999; (3): 1.
35. Uzel İ. Diş Hekimliğinde Etik Sorunlar. *Türk Dişhekimleri Birliği Dergisi*, 1992; (18): 24-26.
36. Kadioğlu FG. Tıbbi Etik Açısından Dişhekiminin "Karar" Sorunu. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku-Tarihi Dergisi* 1994; 2 (2): 89-91.
37. Kadioğlu FG. *Diş Hekimliği Karar Verme Süreçlerinde Etik* (2015). Erişim: (http://www.deontoloji.hacettepe.edu.tr/ekler/pdf/daset_15_bahar/etik_karar_verme.pdf). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
38. Namal A. Etik İlkelerine Yaklaşımda Yöntem Kullanımı Üzerine. Hatemi H, Doğan H. *Medikal Etik-9: Tıpta Gelişen Araştırmalar ve Yöntemlere Etik Yaklaşım*. İstanbul; Yüce Yayın, 2010: 33-42
39. Kadioğlu FG. Diş Hekimliği Etiği. Çağlayan G. *Periodontoloji ve İmplantoloji Cilt 2*. İstanbul: Quintessence Publishing, 2018: 1209-1213.
40. Thomas LA, Tibble H, Too LS, Hopcraft MS, Bismark MM. Complaints About Dental Practitioners: An Analysis of 6 Years of Complaints About Dentists, Dental Prosthetists, Oral Health Therapists, Dental Therapists and Dental Hygienists in Australia. *Australian Dental Journal* 2018; 63 (3): 285-293.
41. Uzel İ, Kadioğlu FG. Dişhekimliğinde Meslek Kusurları (Malpraktis). *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi* 1995; 3 (2): 2-3.
42. Schochow M, Christel A, Lautenschläger C, Steger F. Zahnmedizinische Kenntnisse in der Praxis - eine Befragung von Zahnärzten aus Sachsen, Sachsen-Anhalt und Thüringen. *Gesundheitswesen*, 2016; 78 (12): 168-173.
43. Türk Tabipleri Birliği. TTB Hekimlik Meslek Etiği Kuralları (2012). Erişim: (https://www.ttb.org.tr/yayin_goster.php?Guid=0ec78cec-9474-11e7-914a-a458ccf77150). Erişim Tarihi: 15.12.2022.
44. American College of Dentists. Ethics Handbook for Dentist. Erişim: (<https://www.dentaethics.org/code/>). Erişim Tarihi: 15.12.2022.
45. Türk Hemşireler Derneği. Hemşireler İçin Etik İlke ve Sorumluluklar (2009). Erişim: (<https://www.thder.org.tr/hemshireler-icin-etik-ilke-ve-sorumluluklar>). Erişim Tarihi: 15.12.2022.
46. Uzel İ. Diş Hekimliği Andı. Erişim: (https://dentistry.cu.edu.tr/storage/ogrenci_isleri/2021-2022/YeminToreni2022.pdf1). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
47. Türk Dişhekimleri Birliği. Türk Dişhekimleri Birliği ve Dişhekimleri Odalarının Disiplin Yönetmeliği. Erişim: (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=8106&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>) Erişim Tarihi: 15.12.2022.
48. Vianna JAR, Rocha LE. Comparação do código de ética médica do Brasil e de 11 países. *Revista da Associação Médica Brasileira*, 2006; 52 (6): 435-440.
49. Mayol I M, Victoria M, Sánchez R, Gonzalvo-Cirac MC. Deontological Codes for Dentists. *Cuadernos de Bioética* 2013; 24 (3): 367-376.
50. American Dental Association. ADA Association Reports. Principles of Ethics and Code of Professional Conduct. *The Journal of the American Dental Association* 1988; 117 (5): 657-661.
51. American Dental Association. ADA Association Reports. Principles of Ethics and Code of Professional Conduct. *The Journal of the American Dental Association* 1990; 120 (5): 585-592.
52. Yılmaz Çelik S, Kadioğlu FG. Hekim Hakları Açısından Filyasyon: Diş Hekimliği Özelinde Bir Değerlendirme. Uluslararası Tarihsel, Yasal, Etik ve Medya Boyutlarıyla Salgın Hastalıklar Kongresi. Diyarbakır-Türkiye, 13-15 Ekim 2022.
53. Kadioğlu FG. *Diş Hekimliği ve COVID-19 Pandemisi: Etik Düzlemde Bir Değerlendirme*. Demirhan Erdemir A. COVID-19 Pandemisi ve Etik. Ankara: Türkiye Klinikleri, 2021: 36-44.

54. Ak G, İşler S, Peker K, Onur OD, Açıkgöz MM. COVID-19 Pandemisinin Diş Hekimliği Hizmetlerine Etkileri ve Etik. *Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi*, 2022; 5 (1): 55-61.
55. TC Sağlık Bakanlığı. Diş Hekimliği Uygulamalarında Acil ve Zorunlu Hizmet Güncellemesi. Erişim: (<https://yeniuyuzyl.edu.tr/DisHekimligi/files/Covid-19/Di%C5%9F%20Hekimli%C4%9Fi%20Acil%20Tedavi%20Listesi>). Erişim Tarihi:10.12.2022.
56. Khorshidian A, Larjani B, Ahmad-Akhoundi M, Parsapour A, Ebadi A, Shojaei AA. Design and Development of Dentistry Ethical Codes: Proposed for National İmplementation in İran. *Frontiers in Dentistry* 2019; 16 (4): 303-318.
57. Professional Standards Authority. Professional Standards Authority. Erişim:(<https://www.professionalstandards.org.uk>). Erişim Tarihi: 15.12.2022.
58. TC Sağlık Bakanlığı. Ağız ve Diş Sağlığı Hizmeti Sunulan Özel Sağlık Kuruluşları Hakkında Yönetmelik. Erişim:(<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39749&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
59. Türk Dişhekimleri Birliği. Sürekli Dişhekimliği Eğitimi (2020). Erişim:(https://www.tdb.org.tr/sag_menu_goster.php?Id=250). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
60. European Union. Summary of European CPD Regulations by Country (2010). Erişim: (<https://dentcpd.org>). Erişim Tarihi: 15.12.2022.
61. American Dental Association. Initial License per State and Territory, License by Credential, CE and Renewal Requirements, Specialization License, and COVID-19 Updates. Erişim: (<https://www.ada.org/resources/licensure/dental-licensure-by-state-map>). Erişim Tarihi: 15.12.2022.
62. Schleyer TKL, Dodell D. Continuing Dental Education Requirements for Relicensure in the United States. *The Journal of the American Dental Association* 2005; 136 (10): 1450-1456.
63. Nash DA. Ethics, Empathy, and the Education of Dentists. *Journal of Dental Education* 2010; 74 (6): 567-578.
64. Maehle AH. *Doctors, Honour and the Law*. New York: Palgrave Macmillan 2009: 1-36.
65. Ardenghi DMH. Dentists' Ethical Practical Knowledge: A Critical Issue for Dental Education. *European Journal of Dental Education* 2009; 13 (2): 69-72.
66. Nash DA. On ethics in the profession of dentistry and dental education. *European Journal of Dental Education* 2007; 11 (2): 64-74.
67. Ozar DT, Sokol DJ, Patthoff DE. *Dental ethics at chairside: Professional obligations and practical applications*. America: Georgetown University Press, 2018.
68. Hacettepe Üniversitesi. Diş Hekimliği Fakültesi Ders Programları (2022). Erişim:(<https://bilsis.hacettepe.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=312&curSunit=312#>). Erişim Tarihi: 15.12.2022.
69. Lantz MS, Bebeau MJ, Zarkowski P. The Status of Ethics Teaching and Learning in US Dental Schools. *Journal of Dental Education* 2011; 75 (10): 1295-1309.
70. Jackson RM. *Medical Ethics and Ethical Dilemmas : Personal , Cultural , Religious , and Ethical Values* (2006). Erişim: (<http://m2s-conf.uh.edu/honors/Programs-Minors/honors-and-the-schools/houston-teachers-institute/curriculum-units/pdfs/2006/health-care-law/jackson-06-law.pdf>). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
71. World Health Organization. Module for Teaching Medical Ethics to Undergraduates (2009). Erişim:(<https://apps.who.int/iris/handle/10665/205534>). Erişim Tarihi: 15.12.2022.
72. Singer PA, Robb A, Cohen R, Norman G, Turnbull J. Performance-Based Assessment of Clinical Ethics Using an Objective Structured Clinical Examination. *Academic Medicine* 1996; 71 (5): 495-498.
73. Uzel İ. Türk Diş Hekimliği Eğitimindeki Etik İhlalleriyle İlgili Tepkiler. Uzel İ, Örnek Büken N, Kadioğlu S, Şahinoğlu S, Aksoy Ş. *Yaman Örs Armağanı*. Adana: Türkiye Biyoetik Derneği Yayınları 2005: 382-390
74. Arda B. Tıbbi Etik Eğitiminin Eleştirel Bir Değerlendirmesi. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi* 1994; 2 (2): 80-82.
75. Görkey Ş, Sert G. Towards A Specific Approach to Education in Dental Ethics: A Proposal for Organising The Topics of Biomedical Ethics for Dental Education. *J Med Ethics* 2012; 38 (1): 60-63.
76. Namal A. *Diş Hekimliği Etiği Açısından Meslektaşlık* (2014). Erişim:(https://www.academia.edu/43098913/Diş_Hekimliği_Etiği_Açısından_Meslektaşlık). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
77. Kuloğlu Y. *Geleceğin Sağlık Çalışanlarında Düşünme Stilleri ile Meslek Etiği Alguları Arasındaki İlişki (Kırklareli Üniversitesi öğrencileri örneği)*. Danışman Deniz RB. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Kırklareli 2021.
78. American Student Dental Association. Erişim: (<https://www.asdanet.org>). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
79. Sert G. Diş Hekimlerinin Diş Teknisyenleriyle Çalışmaları ve Bundan Doğabilecek Sorumlulukları. *Türk Dişhekimleri Birliği Dergisi* 2003; (77): 45-47.
80. TC Sosyal Güvenlik Kurumu. SGK Diş Tedavileri. Erişim:(<https://www.sgk.gov.tr/Content/Post/95d5ea10-34ae-4826-b700-94770bbde1c1/Dis-Tedavileri-2022-06-28-03-19-09>). Erişim Tarihi: 15.12.2022.
81. Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi. Erişim:(<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=412578&MevzuatTur=2&MevzuatTertip=3>). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
82. Brusino T. *Basic Ethics in Dentistry. Academy of Dental Learning & OSHA Training* (2012). Erişim: (<https://www.dentallearning.org/course/Ethics/Ethics.pdf>). Erişim Tarihi: 10.12.2022.
83. General Dental Council.Focus on Standards. Erişim: (<https://standards.gdc-uk.org>). Erişim Tarihi: 15.12.2022.
84. Türk Dişhekimleri Birliği. TDB-Akademi. Erişim: (<https://tdbakademi.org/index.php>).Erişim Tarihi: 10.12.2022.
85. Türk Dişhekimleri Birliği.TDB Akademi e-Platform. Erişim:(<https://eplatform.tdbakademi.org/pages/homepage>). Erişim Tarihi: 10.12.2022.

86. General Dental Council. Recommended CPD Topics. Erişim: (<https://www.gdc-uk.org/education-cpd/cpd/enhanced-cpd-scheme-2018/recommended-cpd-topics>). Erişim Tarihi: 16.12.2022.
87. British Medical Association. Medical Ethics Today the BMA's Handbook of Ethics and Law. Erişim: (<https://www.bma.org.uk/advice-and-support/ethics/books-from-the-bma/ethics-books-available-from-the-bma>) 2004. Erişim Tarihi: 16.12.2022.
88. Dünya Hekimler Birliği. Tıp Etiği Elkitabı. Erişim: (https://www.ttb.org.tr/kutuphane/tip_etigi.pdf). Erişim Tarihi: 16.12.2022.
89. American Medical Association. Code of Medical Ethics of the American Medical Association (2015). Erişim: (www.ama-assn.org/go/ceja). Erişim Tarihi: 16.12.2022.